

CLERICAL SPEECH, ETHNO CULTURE AND FOLK LITERATURE IN ELIE MIRON CRISTEA'S VISION – REFERRING TO THE AUSTRO-HUNGARIAN PERIOD

Dorel Marc

PhD, Scientific Researcher II, Mureș County Museum

Abstract: Elie Miron Cristea, the one who was to become the first patriarch of Romanians, born in Toplița Română, near the springs of Mureș, from the very years of secondary school, theological university and doctoral studies, and then throughout his entire ecclesiastical, cultural and political career, in his many speeches, lectures, sermons, public attitudes, invoked consistently the call for use of the resources of the popular culture generated in the world of the traditional village of yore, related always to it with undisguised pride, he felt it rich of virtue and did not stopped for a moment to consider it a true identity dower, which must be known, defended, promoted, within it can be found equally the seeds of viable models of kindness, honesty, morality and responsibility.

Moreover, his friend, the writer and publicist Octavian Codru Tăslăuanu, originating in Bilbor, neighboring Toplița - his native heat, characterized him in this manner: "His peasant's soul was always the right guard of his work". Maybe for this reason, his speech was not an elitist or "popular" one but expressed his belief that "the cultural and moral foundation of our nation is not settled in the thousands of scholars inclined to congeal into a special social class but in the ploughmen on lands that should be taught and educated to keep up with the blizzard of today's civilization". The well-known publicist, related then in the pages of Luceafărul magazine to the difficult times of the Austro-Hungarian period of Transylvanians.

Thus, Elie Cristea always related to the peasant's condition, he closely followed him and developed a particular attachment to his folk culture, he leaned on studying this culture to discover its virtues in order to promote them assiduously, sometimes even at the risk of idealizing them.

He was always fascinated by the treasure of wisdom, by the popular philosophy stemming from the depth of peasant's thinking, witnessing this also in the preface of the first large collection of proverbs that he printed in Sibiu in 1901. Elie Cristea warned that among those worthy of being kept "together with the different products sprung from the brain of the Romanian as spiritual stories, narratives, legends, anecdotes, chestnuts, poems, shouts ... " are also the proverbs that "were a part almost entirely forgotten". Therefore, he proposed and launched the call to the intellectual elite represented by priests and teachers of the Transylvanian villages to collect the Romanians' proverbs. Elie Cristea is involved also in this field, being the one who manages to gather together the proverbs, in the first gathering of its kind in Transylvania, while he was Consistorial secretary, under the incentive of "Astra", thus editing by doing so the largest Transylvanian folklore paremiologic collection to date, focusing on the philosophical content of proverbs, on the "wisdom of life" that emerges from these "lightnings of short thinking".

As an active member of Astra, a proponent of the idea of Romanians' emancipation through culture, Elie Cristea, who had received the monk name Miron in 1902, was part of the Romanian scribes pleiad fighting for the establishment of a Romanian theatre; he has been so designated by the Association to attend the General Meeting of the Society to establish a fund of the Romanian theatre, held on August 24, 1903 in Sebeș. There, he held a speech of which we mention: "The lack of a Romanian theatre is greater and everywhere more noticeably since on each and every day we must acknowledge with regret that we are defiled even in the most hidden and withdrawn lands in the

brains of mountains of the erstwhile idyllic and original life and thereby our songs perish, our dances disappear, our traditional dress is changing and half-bred, which is not only a loss but may even become a great danger for the future of Romanian living."

Elie Cristea has shown commitment to the traditional peasant culture out of which its ancestry derives also through his museographical concerns, being a forerunner in this field as well, actively involved in founding the ASTRA Association Museum, opened in 1905 in Sibiu. He will prepare also for this achievement of the Transylvanians a known "Call" both from "Astra" and the Mitropoly of Transylvania, which he sent to all teachers and priests starting from the finding that "Any conscious people having the purpose to put strong foundations to its future and to ensure a healthy development of its ethnic individuality, ought to know himself in all respects. Without this powerful factor of self-knowledge, we lack the compass to move toward a safe target all manifestations of our public life". In the conception of Elie Cristea, a museum should become "... a veritable shrine to cultivate national traditions, a true temple for preserving the traces on the cultural status of our parents and ancestors ... which for us must form a precious heritage". The purpose and functions of the designed museum were clearly formulated by Elie Miron Cristea, namely "... bringing to light particularly those notes that characterize the specific life of the Romanian people, who form the quintessence of its ethnic individuality, in one word all the different products that show more outstanding soul and body features of the people and the characteristic manifestations of his thought, work and entire life". All these had to be organized and become within the museum "the means of strengthening the national consciousness and goods of the whole nation".

These are just a few facets of the clerical, cultural, ethnomuseological discourse promoted by Elie Miron Cristea during the period of Austro-Hungarian dualism.

Keywords: speech, clerical, ethnocultural, Austro-Hungarian, national

Elie Miron Cristea, teologul care avea să devină primul patriarh al românilor, născut în 1868 la Toplița-Română (azi în județul Harghita), încă din anii de studii gimnaziale, universitare teologice și doctorale, apoi în întreaga sa carieră ecleziastică, culturală și politică, în numeroasele sale discursuri, cuvântări, predici, conferințe învățătoarești, în atitudinile sale publice - a invocat consecvent apelul la resursele culturii populare izvodite în lumea satului tradițional de altădată. El se raporta mereu la aceasta cu o mândrie nedisimulată, o resimțea bogată în virtuțile sale și nu a încetat nici o clipă să o considere adevărată zestre identitară ce trebuie cunoscută, apărată, promovată, în ea regăsindu-se în egală măsură germenii unor modele viabile de omenie, cinste, moralitate și responsabilitate.

Urmărind prima parte a biografiei viitorului arhiepiscop¹, observăm că încă pe când era elev în clasa a VIII-a, la Liceul din Năsăud, deja fiind pătruns de frumusețea folclorului românesc, descria câteva jocuri populare². Conștient de importanța folclorului nostru pentru

¹ Vezi D. Marc, „Publicistica de debut a lui Elie (Miron) Cristea și mediul cultural-școlar năsăudean. Preocupări etno-folclorice”, în „Revista Bistriței”, XXI/2, Bistrița Năsăud, 2007, p. 127-139.

² „Nașterea și dezvoltarea jocurilor în genere, precum și lățirea (răspândirea –n.n.) jocurilor naționale românești”, datată Năsăud la 6/3, 1887, semnată Elie Cristea, st. VIII și președinte (al Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva”) – manuscris publicat de Antonie Plămădeală în *România din Transilvania sub*

promovarea identității naționale, Cristea încheia lucrarea cu recomandarea: „Aceste datini (ale) românilor, nu numai că nu trebuie să le uităm, ci suntem datori a le întrebuința și a ne îngriji de ele ca de o ereditate scumpă; pentru că și acestea, pre lângă multe alte argumente puternice pozitive, etnologice și firești etc., dovedesc în un mod nerăsturnaver, măreața origine latină a neamului românesc”³. Această pasiune declanșată în anii de școală în cadrul liceului din Năsăud pentru cultura populară se va manifesta la Elie Cristea și mai târziu, când va deveni student la Sibiu și apoi la Budapesta. Din acele perioade ale biografiei sale, în același manuscris descoperit de Antonie Plămădeală în *Arhiva Miron Cristea*, se păstrează descrierea și a altor jocuri, probabil realizată pe baza răspunsurilor pe care le primise la un chestionar lansat de el, de la cei cu care colaborase. Apar astfel analize despre *Jocul în doi* în Vaiuru și în Torontal, *Hora* în Torontal și în părțile Branului, *Axionul*, *Sârba*, *Brâul*, *Cadrilul*, acesta din urmă redatamănușit cu cele șase figuri ale sale⁴. Antonie Plămădeală, mitropolitul Ardealului, afirma că „cine știe dacă ar fi continuat pe linia acestor preocupări, ar fi putut deveni mare specialist într-un domeniu în care doar specialiștii pot teoretiza ceea ce țărani joacă firesc, dând gesturilor sensuri (- s.n.) provenind dintr-o profundă filosofie asupra vieții, frumosului lumii”⁵.

De altfel, prietenul său, scriitorul, publicistul Octavian Codru Tăslăuanu, originar din Bilborul învecinat Topliței, îl caracteriza astfel: “*Sufletul lui de țăran a fost întotdeauna straja cea bună a activității sale* (- s.n.). Poate din acest motiv, discursul său nu a fost unul elitist, nici prea „popular”, dar el exprima convingerea că „temelia culturală și morală a neamului nostru nu e în cele câteva mii de cărțurari înclinați a se încheaga într-o clasă socială deosebită ci în plugarii de pe plaiuri, care trebuie învățați și educați pentru a ținea piept cu viforul civilizației de astăzi”⁶. Cunoscutul publicist, se referea atunci în paginile revistei „*Luceafărul*” la perioada dificilă austro-ungară prin care treceau transilvănenii.

Textul care prefigurează stilistica discursului cultural al lui Miron Cristea poate fi considerat *Predica de probă* ținută ca student teolog la capela Arhiepiscopiei din Sibiu, prilejuită de Duminica Samaritencei în 1889. Polivalența textului, puterea de anticipare a unei întregi tipologii a discursului cultural, corpusul expresiilor „reînnoite” fac din *Predica de probă* o adevărată *matrice stilistică*⁷. Incipitul sau momentul de *captatio benevolentiae* exprimă, cu apel la enumerația interogativă, fondul de idei: importanța religiei în comportamentul ființei umane, individualitatea religiei creștine față de alte religii și deontologia rugăciunii. Sinopsisul este reluat în imagini ale cercurilor concentrice: modul creștinismului de a da „expresiune” sentimentului religios, adevăratului Dumnezeu în adorația omului, rugăciunea ca vorbire și „petrecere” cu Dumnezeu; cu particularizări menite să problematizeze auditoriul, de genul: rugăciunea către Dumnezeu nu e mărginită „nici în un loc oarecare, nici la un timp determinat”, important fiind modul, nu locul rugăciunii. Argumentația

teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) – după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Sibiu, 1986, în Addenda II, p. 399-406.

³ A. Plămădeală, *op. cit.* p. 404.

⁴ *Ibidem*, în Addenda III, p. 407 – 410, semnat Elie Cristea.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ „*Luceafărul*”, nr. 10, 1910, p. 239.

⁷ V. Marica, „Miron Cristea-stilistica discursului”, în „*Sangidava*”, nr. 1, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007, p. 29

oferită de tânărul teolog în devenire se desfășoară în trepte, cu participarea diferitelor contexte culturale cu inserțiuni ale limbajului pilduitor, cu invocarea legilor naturii ca suport al limbajului figurativ, conturându-se discursul generativ; discursul este fundamentat pe duh și adevăr, rostit în aceleași componente, amplificat dinspre Predica de probă, spre o infinitate mărturisitoare a Sfintei Scripturi: „Iată, mirele vine la miezul nopții, fericită este sluga pe care o va găsi priveghind”⁸.

Făcând parte din rândul tinerilor teologi români transilvăneni, Elie Miron Cristea avea acea „conștiință a semnului” prin care preoții se raportau la o anume dramatică realitate istorică și culturală. Scrierile pastorale „vor alcătui un palimpsest al spiritului constructiv transilvan; acest spirit exprimă un explicit proiect existențial în interferență cu izomorfismul valorilor cristalizate în retorica suferinței, a împotrivirii și a speranței”⁹. În momentele cardinale ale ființei sale, biografia viitorului ierarh s-a întâlnit cu aleasa „cadență ritualică, integratoare a poeziei”, dacă ar fi să ne referim spre exemplu la teza sa de doctorat „*Eminescu. Élete és művei, Tanulmány az újjabb román irodalom korából*” („*Mihai Eminescu. Viața și opera. Studiu în domeniul literaturii române mai noi*” (1895), susținută la Universitatea din Budapesta. Prima exegeză eminesciană la acea vreme, după Maiorescu, reprezenta într-un mediu academic, deseori ostil pentru tinerii studenți români transilvăneni, nu doar o probă nemijlocită materială, științifică a încheierii studiilor doctorale de către românul din Toplița, Criztea Illes, ci și o pledoarie pentru recunoașterea în imediata lor vecinătate a unei valori post-romantice. „Când citim poeziile sale e ca și cum am asculta o melodie superbă”, conchidea tânărul aspirant la titlul de doctor în filologie, știind desigur că versul eminescian se ridică cu mult peste „păienjeniușul frângerilor noastre trecătoare”¹⁰. După unele aprecieri, prin această teză de doctorat a lui Elie Cristea, primul eminescolog doctorand la acea universitate, a intrat în viața academică chintesența culturii neamului românesc, a luat forma dezbaterii într-un anfiteatru universitar și „a îndrăznit dimensiunea transcendenței operei lui Eminescu, adică, ridicarea sentimentului istoric la Absolut”¹¹. Cristea își construia analiza după principiile maioresciene, pledând pentru modelul Eminescu din interiorul operei - lirica patriotică, poezia de inspirație folclorică, publicistica - devenind astfel unul dintre primii profesioniști ai reflecției asupra fenomenului literar românesc. Din perspectivă teologică, unii autori consideră că viitorul ierarh și-a trăit vocația profetică într-o „*perspectivă eminesciană înduhovnicită* (– s.n.)”, ca parte a unui mental colectiv, conștiința sa revendicând uneori cu fervoare proprie unei trăiri mistice - dreptul la adevărul istoric. Alți teoreticieni, istorici din vremurile noastre, ar avea probabil obiecții față de aceste abordări cu iz romantic, „naționaliste”, specifice de altfel secolului al XIX-lea¹². Ca și la Eminescu însă, tensiunea afectivă neconvențională alege metafora memoriei spre a elibera spiritul din tortura

⁸ *Ibidem*

⁹ V. Nistru-Țigănuș, „Elemente ale poeticii discursului creștin în opera părintelui patriarh dr. Miron Cristea”, în „*Sangidava*”, nr. 1, Fundația culturală „Miron Cristea” Toplița, Centrul Cultural Toplița, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007, p. 104; vezi de același autor și: „Metafore eminesciene în interpretarea Patriarhului dr. Elie Miron Cristea și a Î.P.S. Bartolomeu Anania”, în volumul citat, p.16-21.

¹⁰ *Ibidem*, p. 105.

¹¹ *Ibidem*

¹² Vezi L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed. Humanitas, 2005; Idem, *Două secole de mitologie națională*, București, Ed. Humanitas, 2005.

conjuncturală și al fortifica prin revelație creștină: „Veni-va vremea - scria profetic Elie Cristea în *Telegraful Român* - când cei care azi au ochi și nu văd, urechi și nu aud, vor trebui să vadă și să audă că sfânt este ceea ce cere poporul românesc, adică să i se respecte întreaga sa ființă națională”¹³.

Pe când activa ca asesor consistorial (secretar, consilier arhiepiscopar) la Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei din Sibiu, în vremea arhierilor Miron Romanul și Ioan Mețeanu, când a primit o serie de îndatoriri pe tărâm școlar și cultural, Elie Cristea a dovedit că a fost fascinat și de tezaurul de înțelepciune, de filosofia populară izvorâtă din profunzimea gândirii țaranului, mărturisind aceasta și în prefața primei mari culegeri de proverbe pe care o tipărea în Sibiu la 1901. Înaintea acestei apariții editoriale, se știe din darea de seamă a adunării membrilor “Asociațiunii” despărțământului IV Sibiu, ținută la Veștem în 26 octombrie 1897 și publicată în “*Telegraful Român*”¹⁴ că Elie Cristea lansa un apel către intelectualitatea satelor în vederea culegerii de proverbe răspândite în toată Transilvania. El arăta printre altele că: “Statutele Asociațiunii noastre, a cărei înflorire o dorim cu toții, obligă pe membri ei de a intra în mai de aproape atingere cu poporul, răspândind în sânul lui tot felul de învățături folositoare. Prin aceasta însă, cred eu, n-am făcut totul cât este de lipsă în contactul nostru cu poporul, căci noi avem datoria nu numai a da de la noi... ce este bun, ci a și lua de la popor ceea ce aflăm de la el vrednic de a păstra pentru viitor”. Elie Cristea atrăgea atenția că printre cele vrednice de păstrat “alături de produsele spirituale izvorâte din creierul românului ca povești, narațiuni, legende, anecdote, snoave, poezii, chiuituri...” sunt *proverbele* care „au fost un ram dat aproape cu totul uitării”. Din acest motiv, propunea și lansa apelul către elita intelectuală reprezentată de preoții și învățătorii satelor transilvănene, să colecteze proverbele românilor. Tânărul teolog, doctor în filologie, definea proverbele ca fiind acele “expresii scurte, precise și plastice, ieșite din gura poporului și care în anumite momente ale discuțiilor ni se reamintesc în mod firesc drept rezultat convingător al unor experiențe probate”. Comitetul central al “Asociațiunii” în ședința sa din 11 decembrie 1897 va aproba această propunere făcută de Elie Cristea după care se va lansa și *Apelul*, bine cunoscut în epocă, semnat de acesta, care îndemna: “E de dorit ca nu numai cărturarii din comunele aparținătoare despărțământului Sibiu, ci cărturarii români din toată țara să colecteze produsele indicate, îndeosebi de faptul că prin aceasta fac un serviciu “Asociațiunii” și peste tot *literaturii române, pe care datorim suntem cu toții a o sprijini* (- s.n.)”¹⁵. Și în acest domeniu, Elie Cristea se implică, este cel care reușește să adune așadar la un loc proverbele, în prima culegere de acest fel din Transilvania¹⁶. Sub imboldul *Astrei*, va edita prin acest demers până la urmă cea mai amplă culegere paremiologică din folclorul transilvănean de până atunci¹⁷, unde va cuprinde și proverbele culese de el personal, dar și ajutat de sora sa Elvira Cristea din Toplița

¹³ „*Telegraful Român*”, nr. 37/1898.

¹⁴ Vezi numerele 119, 120, 121/1897

¹⁵ Vezi „*Telegraful Român*”, nr. 119, 120, 121 din 1897.

¹⁶ E. Cristea, *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme - colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, Sibiu, 1901.

¹⁷ I. Datcu, S.C. Stroiescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 153-154; culegerea a fost inițiată prin „cărturarii de la sate” la 1879, conține 3000 de texte adunate din Transilvania și Banat: comuna natală a lui E. Cristea, Toplița Română și ariile localităților din județele Sibiu, Hunedoara, Alba, Timiș, Brașov, Mureș ș.a.

Română - după cum mărturisea - „... care mi-a notat multe și însemnate [proverbe] atât de airea, cât și din comuna natală și mai ales *din graiul mamei noastre Domnița, pururea garnisit cu proverbe și maxime, pline de înțelepciune* (- s.n.)”¹⁸. Referitor la proverbe, Elie Cristea considera că „au valoarea unor produse absolut originale, izvorâte din mintea românului pățit...”¹⁹. El își mai motiva gestul culegerii în *Precuvântare*, prin convingerea că noi, românii „...*ne-am nutrit viața sufletească direct din izvorul cel mai natural, mai curat, - de la popor* (-s.n.)”; arăta mai departe că „...multe dintre produsele spiritului lui le-am însemnat, le-am fixat și salvat pentru posteritate...Așa s-a făcut deja mult pe tărâmul colecțiilor de poezii populare, strigături, colinde, bocete, basme, povești, snoave, înmormântări (obiceiuri de înmormântare- n.n.), ...pe terenul mitologiei și al medicinei populare etc”. Cu toate acestea, Elie Cristea arăta că nu se făcuse încă totul, adică atât „cât e posibil și de lipsă”, multe părți rămânând „neesplorate”. Se impunea așadar să fie adunate și proverbele „fără multă amânare și trăgănare”, deoarece „produsele spirituale ale poporului încep a pierde din originalitatea lor, ori dispar cu totul”²⁰. Folosindu-se de cunoscuta zicere a lui Anton Pann, luată ca motto la *Precuvântarea* culegerii de proverbe- „*De la lume adunate și iarăși la lume date*”- Elie Cristea insistă asupra conținutului filosofic al proverbelor, asupra „înțelepciunii pentru viață” ce se desprinde din aceste „fulgere de scurte gândiri”²¹.

Discursul cultural poate fi surprins și din activitatea publicistică, jurnalistică, militantă bogată, practică de Elie (Miron) Cristea, acesta semnând numeroase articole sub diferite pseudonime, obicei întâlnit frecvent în perioada dualistă pentru a se evita procesele de presă. Astfel, el se semnează ca *Deca*, *Vânătorul*, *Invățătorul* în „*Telegraful Român*”; *Polux* în „*Tribuna*”; *Călătorul* în „*Dreptatea*”, „*Gazeta Transilvaniei*”, „*Foaia Poporului*”; *Lie* în „*Revista Orăștiei*” sau *Ilie din Urseni*, *Românul*, *Râuranul* în mai multe publicații.

Discursul apreciativ la adresa valorilor culturii populare naționale se regăsește și în cuvântările ținute în cadrul diferitelor societăți, asociații din care făcea parte. Ca membru activ al Astei, susținător al ideii de emancipare a românilor prin cultură, Elie Cristea, care primise numele de monah Miron în anul 1902, a făcut parte și din pleiada cărturarilor români ce luptau pentru înființarea unui teatru român. A fost astfel desemnat din partea Asociațiunii să participe la Adunarea generală a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român”, desfășurată la 24 august 1903 în Sebeș. Acolo, acesta ținea o cuvântare din care spicuim: „Lipsa unui teatru român este cu atât mai mare și pretutindeni cu atât mai simțitor cu cât pe zi ce trece trebuie să constatăm cu regret că ni se pângărește până și în cele mai ascunse și retrase ținuturi din creierii munților viața idilică și originală de odinioară și prin aceasta ne pier cântecele, dispar danțurile, ni se schimbă și corcește portul, ceea ce este nu numai o pagubă, dar poate deveni chiar o mare primejdie pentru viitorul traiului românesc”²².

¹⁸ E. Cristea, *op.cit.*, p. XV.

¹⁹ A. Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Ed. Minerva, București, 1984, p. 298.

²⁰ *Ibidem*, p. 297.

²¹ Vezi și D. Marc, „Restituiri ale valorilor patrimoniului etnologic imaterial: proverbele și zicătoarele culese de Elie (Miron) Cristea din Toplița Română”, în „*Studii și comunicări de etnologie*”, Academia Română, Institutul de cercetări socio-umane Sibiu, Tomul XXIV, 2010, p. 59-72.

²² Arhivele Naționale Sibiu, fond Asociația Astra, nr. 837-1903.

Elie Miron Cristea a dovedit atașamentul față de cultura tradițională țărănească din care își extrăgea obârșia și prin preocupările sale muzeografice, fiind și în acest domeniu un înaintemergător (alături de Cornel Diaconovici, care se va ocupa însă mai mult de biblioteca Asociațiunii), implicat activ în întemeierea Muzeului Asociațiunii ASTRA, în stabilirea tematicii expoziționale, a planului de achiziții. Acesta, inaugurat în 1905 la Sibiu, a fost primul așezământ care urma să expună sistematic cultura și civilizația tradițională românească (și la București, abia în anul următor 1906 se deschidea primul muzeu etnografic și de artă populară!). Miron Cristea, va redacta și pentru această realizare a românilor transilvăneni un cunoscut *Apel*, atât din partea “Astrei”, cât și a Mitropoliei Transilvaniei, pe care îl expediază tuturor învățătorilor și preoților, pe care îl publica și în „*Telegraful Român*”²³, unde se observă valoarea disursului său muzeologic. El începea cu constatarea că: “Orice popor conștient, cu tendința de a pune temelii tari viitorului său și de a-și asigura o dezvoltare sănătoasă a individualității sale etnice, este dator a se cunoaște pe sine din toate punctele de vedere. *Fără acest puternic factor al cunoașterii de sine, suntem lipsiți de busola care să îndrepteze spre o țintă sigură toate manifestările vieții noastre publice – s.n.*”. În concepția lui Elie Miron Cristea, un muzeu trebuia să devină “...un adevărat altar pentru cultivarea tradițiilor naționale, un adevărat templu pentru conservarea urmelor despre stadiul cultural al părinților și strămoșilor noștri ... care pentru noi trebuie să formeze o scumpă moștenire”. Scopul și funcțiile muzeului proiectat erau clar formulate de Elie Miron Cristea și anume “...scoaterea îndeosebi la iveală a acelor note care caracterizează traiul specific al poporului românesc, care formează chintesența individualității sale etnice, cu un cuvânt toate produsele care denotă însușiri sufletești și trupești mai marcante ale poporului și manifestațiunile caracteristice ale cugetării, lucrării și ale întregii sale vieți”. Toate acestea, în cadrul organizat al muzeului trebuiau să devină “mijloc de întărire a conștiinței naționale și bun al neamului întreg”, un nou mod de reprezentare a identității culturale prin intermediul patrimoniului etnografic și istoric. Primul custode important al muzeului a fost O.C. Tăslăuanu, prietenul lui Cristea, care va organiza pe principii moderne activitatea muzeografică, în urma unor călătorii de studii și documentare întreprinse în străinătate.

Ca referent consistorial, fiind însărcinat cu studierea și proiectarea arhitecturii interioare a bisericii catedrale mitropolitane de la Sibiu, Elie Miron Cristea, publică o lucrare importantă²⁴, care a avut un rol determinant în reorientarea picturii bisericești și a icononografiei către stilul și spiritul bizantin, care în Transilvania, datorită influențelor străine avusese de suferit. Această lucrare, demonstrează că viitorul prelat deținea vaste și temeinice cunoștințe despre pictura, sculptura, arhitectura și amenajarea interioară bisericească. Autorul pleda pentru introducerea în biserică a unui stil religios reprezentativ românesc, așa cum asemănător susținea și dr. Daniil Popovici Bărcianu care se pronunța pentru „colectarea și introducerea modelelor țărănești în manufacturile femeilor din clasa nouă cultă”. Miron Cristea se exprima și mai categoric afirmând că: „Eu însă merg mai departe, cerând aplicarea generală, pretutindenea a motivelor naționale, creând astfel un stil românesc. Dându-mi-se o bună ocazie în această privință, cu ocaziunea construirii catedralei din Sibiu, am stăruit- în

²³ „*Telegraful Român*”, nr. 134-135 /1904.

²⁴ E. M. Cristea, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905.

calitate de referent și conducător al lucrărilor de pictură - pentru aplicarea cât mai bogată și la *ornarea îmbrăcămintelor* (- s.n.), acolo unde aceasta se potrivește²⁵ - așadar totuși, fără exces.

Fruntașii naționali din rândul tineretului cu care Miron Cristea își făcuse studiile universitare, amintind pe Iuliu Maniu, Al.Vaida-Voievod, Octavian Goga, Aurel Vlad ș.a., erau cu toții de părere că la vremuri noi trebuiau oameni noi. Aceasta deoarece, deși exista o atmosferă grea atât în Biserică, cât și în politică, cu toate loviturile date poporului român de guvernele ungurești prin legile sale bisericești, școlare sau politice, se remarcă oarecare moleșală și dezinteresare în spiritele unor personalități, care nu reușeau să dea un spirit viu, ritmat vieții naționale, bisericești sau politice. Cu această inerție, cu disputa dintre tactica activistă sau pasivistă pe tărâmul vieții publice, a frunțașilor politici și clericali va avea de luptat Miron Cristea. În câteva cuvinte, generația tânără pretindea ca biserica să nu fie concepută doar ca un simplu teren pentru frământarea teoretică a dogmelor și pentru funcțiuni liturgice; se accentua convingerea că la un popor civilizată religia are misiuni mult mai largi.

Animat de idealuri înalte, fire militantă, fiind ales arhiepiscop, la hirotonirea sa din 1910 ca episcop ortodox de Caransebeș, discursul lui Miron Cristea a fost unul cu adevărat programatic ”...Făgăduiesc ...că precum până acum, așa și de aici înainte credința și legea strămoșească, limba și cultura românească, dragostea și înaintarea patriei străbune vor fi stelele conducătoare ale activității mele (- s.n.). Deci tot ce îmi va sta în putință voi face pentru biserica mea...nu mă voi abate nici pe viitor de la calea cinstită de *bun român de convins ortodox* și de *credincios patriot*, căci aceste forțe m-au înălțat pe mine la o treaptă socială atât de însemnată. Mă voi identifica deci în toate împrejurările atât în bine, cât și în rău cu adevăratele interese ale bisericii mele și ale poporului...Trebuie deci ca să îmbrățișăm cu luare aminte toate trebuințele poporului nostru, fie acele religioase bisericești, fie culturale școlare, fie economice materiale, fie artistice și sociale, fie patriotice și naționale, revărsând în toate aceste privințe asupra lui roadele muncii noastre neobosite”²⁶. Totodată constata că „Fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de rezerve morale într-o lume a mizeriei și a durerii, și acest tezaur îl păstrează limba sa proprie și cărțile bisericești și mirene”. Referitor la cărțile de slujbă amintim crezul lui Miron Cristea în rolul acestora pentru realizarea unității culturale și naționale românești, faptul că aceste cărți bisericești având drept mijloc de exprimare o aleasă ținută literară, construită la rândul ei pe armonia limbii populare, constituie o nouă contribuție la consolidarea conștiinței naționale, într-o perioadă a dualismului austro-ungar, în care drepturile poporului român din Transilvania au fost tot mai tăgăduite. Astfel, discursul clerical al lui Miron Cristea se încadra în viziunea marelui Șaguna, al cărui spirit era aproape idolatrizat de acesta, dacă ne amintim că înaintașul și vrednicul arhiepiscop, referindu-se la limba națională, o asemăna cu un pom viu „a cărui tulpină rămâne întotdeauna aceeași”, viziune exprimată în prefața Bibliei sale, care ne ajută nu doar să înțelegem dezvoltarea limbii românești, ci mai ales să surprindem odată cu ea imperativul vremii, care privea edificarea culturii naționale. Considerând limba națională drept o unealtă în slujba gândirii și firii neamului, teologul o concepea de fapt ca pe o stare de conștiință, ipostază care devine o

²⁵ I. Șandru, V. Borda (colab. D. Marc, I. Lăcătușu), *Un nume pentru istorie-Patriarhul Elie Miron Cristea*, Casa de Editură Petru Maior, Tg. Mureș, 1998, p. 73.

²⁶ E.M. Cristea, *Pastorale și cuvântări ale unui episcop român în țară sub stăpânire străină*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1923, p. 5-6.

temelie a unității naționale. Șaguna lăsa arhierilor ce i-au urmat ideea și convingerea că prin limbă se dinamizează viața poporului, transformând-o într-un important factor de educație făcând din ea o veritabilă forță de afirmare culturală pe întreg tărâmul existenței naționale²⁷ - crez însușit și de Miron Cristea.

Discursul clerical al episcopului Miron Cristea dovedește un spirit ecumenic și de unitate a bisericilor române, cel puțin în momentele cruciale ale istoriei și se poate sesiza în diferitele sale predici, cuvântări, luări de atitudine în epocă. Exemplificăm cu momentul serbărilor semicentenarului Astrei la Blaj în anul 1911, când făcea referire la întemeietorii Asociațiunii: „Veacul în care a trăit Șaguna s-a încheiat. De aceea, se ivește trebuința de a completa dorința marelui ierarh, zicând „dea Dumnezeu ca până la sfârșitul veacurilor să, fie tot așa, să muncim împreună – ortodocși și uniți – în frățească dragoste și deplină armonie pentru înaintarea scumpului nostru popor în cele bisericesti, culturale și în toate privințele”²⁸.

Analiza discursului clerical trebuie să mai țină seama de contextul epocii, de specificul spațiului transilvan, multiconfesional, de existența confesiunilor diverse, ortodoxă, greco-catolică, unitariană, reformată calvină, luterană și romano-catolică. În timp ce românii erau ortodocși sau greco-catolici, maghiarii și secuii erau unitarieni, reformați sau romano-catolici iar, sașii și șvabii, aparțineau bisericilor luterană și catolică. Această raliere reliefează „naționalizarea” bisericilor transilvănene, care „au dobândit o *dimensiune politico-națională* (-s.n.) la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”²⁹. Diversitatea confesională, „oferta” acestor structuri religioase, mai cu seamă cea a bisericilor protestante, mult mai pragmatice, ancorate în realitățile socio-economice și culturale, „a determinat nevoia asimilării unui discurs confesional încărcat de mesaje socio-politice și din partea românilor”³⁰. Modernizarea instituțiilor bisericesti, asocierea lor la demersul socio-cultural și economic au constituit un element benefic pentru dezvoltarea societății transilvănene. Odată cu instaurarea și apoi consolidarea regimului austro-ungar, interferența dintre discursul confesional și cel politic a devenit o realitate evidentă pentru comunitățile religioase din Transilvania. Statutul Organic șagunian (1878), conferea Bisericii Ortodoxe Române o structură ierarhică democratizată, cu un aport considerabil al laicilor în luarea deciziilor, la 10 preoți revenind 20 de mireni în fiecare consiliu eparhial. Coabitarea discursului clerical cu cel politic a fost susținută și datorită faptului că din punct de vedere electoral, sau arondarea pe mai multe parohii coincidea cu structurile locale ale Partidului Național Român, pliate pe organizarea electorală a Bisericii, în cazul ambelor confesiuni românești. Alegerile de mitropoliți și episcopi desfășurate în cadrul Congresului Național Bisericesc, după 1875, au scos în evidență latura politică, datorită prezenței numeroase printre electori a elitelor politico-culturale românești interesate în impunerea în fruntea bisericilor a unor personalități puternice, asociate Partidului Național Român și programului său. Personalități precum Alexandru Mocioni, Vicențiu Babeș, Ioan Rațiu, Partenie Cosma ș.a., prin angajarea lor

²⁷ I. Moldovan, „Cărțile de slujbă transilvănene, factor de unitate națională”, în *Contribuții transilvănene la teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, p. 244.

²⁸ I. Rusu-Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea, înaltregent. Omul și faptele*, vol. I, București, Ed. Cartea Românească, 1929, p. 216.

²⁹*** *Istoria Românilor*, tratat, Academia Română, vol VII, tom II, București, Ed. Enciclopedică, 2003, p. 301.

³⁰ *Ibidem*

politică, au determinat votul în sinoade, în favoarea ierarhilor cu simpatii activiste sau alteori, pasiviste, în funcție de tactica adoptată în momentul respectiv³¹. Demn de reținut este faptul că Miron Cristea devine în cele din urmă vicepreședinte al acestui partid, care satisfăcea cel mai bine doleanțele naționale ale românilor, poziție demnă de luat în seamă, bucurându-se de o largă susținere din partea elitei românești din Transilvania, și nu doar.

Confruntările de natură politică între guvernele maghiare și români (mai ales după procesul Memorandumului) s-au repercutat așadar asupra desemnării prin vot a înalților ierarhi, mitropoliți și episcopi, aleși de reprezentanții celor două confesiuni și au marcat profund relațiile putere-Biserică³², aceasta nu doar în problemele strict confesionale ci și în cele legate de învățământ sau cultură. Perioada dualistă a fost după cum se cunoaște extrem de tensionată, însoțită de o politică extrem de dură împotriva oricăror manifestări cu caracter național românesc, îndreptată și împotriva discursurilor publice ale preoțimii în general, ale ierarhilor transilvăneni în mod special, atingând apogeul mai cu seamă după anul 1916, când România intră în război.

Vremurile devenind tot mai tulburi, cuvântările episcopului Miron Cristea încercau să exprime speranța într-un viitor mai bun pentru popoare. Încă prin cuvântarea de Anul Nou 1914, el încuraja astfel conaționalii săi: „câte din așteptările, nădejdiile de mai bine se vor realiza vom vedea în curând...viitorul nu trebuie să ni-l mai temem, scepticismul nu trebuie să-i mai dăm loc în sufletul nostru. Sus inimile, căci dacă nu mâine, nu peste mult, ce-i al nostru trebuie să ni se deie”³³. Elie Miron Cristea se arăta în continuare preocupat de valorile noastre identitare exprimate și prin veșmintele portului popular. În *Pastorală Crăciunului* anului 1914, îndemna în condițiile izbucnirii războiului la “cruțare” (economii) și să nu se lase frumosul veșmânt identitar: “Mai ales femeile să cruțe (...) Este un adevărat păcat strigător la cer ce fac azi multe femei din poporul nostru, mai ales cu îmbrăcămintea, cu portul”³⁴. Miron Cristea reamintea faptul că țărăncile realizau odinioară în gospodăria proprie veșmintele din in și cânepă pentru întreaga familie, dar spre regretul său constata că ele “...îmbracă în locul sumanelor de iarnă cum se purtau în vechime, tot felul de zdrențe - zise domnești – cu care își corcesc portul pe jumătate țărănesc”. Episcoul Cristea dădea ca exemplu atitudinea mamei sale: ”Mama, - că-i mamă de episcop – încă poartă albituri din cânepă și in, semănate de ea însăși și lucrate acasă. De ce n-ar putea purta toate țărăncile noastre tot așa...?”³⁵.

După izbucnirea războiului și trecerea celor doi ani de neutralitate a României, trebuia însă ca prețul pentru un alt viitor să fie scump plătit și I.C.Brătianu să declare că: „România, împinsă de dorința de a contribui la sfârșitul războiului și sub imperiul necesității de a-și salva interesele sale de rasă, se vede nevoită să intre în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unității sale naționale”³⁶. Românii au fost mereu tratați „ca o rasă inferioară și

³¹ Vezi, K. Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania (1846-1873)*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995, p. 280.

³² ****Istoria Românilor...*, p. 302-303.

³³ Vezi "Foaia diecezană", Caransebeș, XXIV, 1914, nr.1.

³⁴ A. Plămădeală, *Românii...*, p. 155.

³⁵ Ibidem, p. 156.

³⁶ I. Rusu-Abrudeanu, *op. cit.*, p. 223.

condamnați să sufere apăsarea unui element străin...cu prețul a mari greutate și a numeroase sacrificii”³⁷. Așadar războiul și discursurile legate de acesta au primit treptat pentru români și liderii lor politici și clericali conotațiile unei lupte pentru dobândirea demnității naționale.

De Crăciunul anului 1917, Miron Cristea va emite o celebră circulară prin care în numele principiilor democratice enunțate de Willson, cerea dreptate și dreptul poporului român de a-și decide singur soarta: „...fiecare popor, fiecare națiune- fie mare, fie mică- să fie stăpână pe sine, să se conducă înspre și spre binele și înaintarea sa și prin sine și spre progresul țării și al omenirii”¹⁷. Această circulară a avut darul să tulbure cercurile guvernului umgar iar episcopul Cristea a fost chemat la Budapesta și muștrat aspru.

Dar, prăbușirea imperiului bicefal austro-ungar era iminentă, un suflu de înnoire se simțea pretutindeni iar guvernanții încercau cu ultimile eforturi să salveze monarhia de la prăbușirea sa totală. În acest curent de înnoire a fost implicată și Biserica română, la fel, episcopul Miron Cristea. La 12 octombrie 1918, Comitetul Executiv al P.N.R. adopta o declarație, în redactarea căreia un rol important l-a avut și episcopul caransebeșan, prin această declarație de la Oradea, se nega prerogativele parlamentului și guvernului maghiar de a se considera reprezentante ale națiunii române și de a-i reprezenta interesele la Congresul de pace, acest drept îl puteau avea doar reprezentanții aleși de propria adunare națională. Miron Cristea, va purta corespondență cu episcopii români din Transilvania, ai ambelor biserici române și întocmește un proiect privind adeziunea întregului episcopat român la Consiliul Național Român Central din Arad. Proiectul a fost acceptat de toți episcopii la 8 noiembrie 1918, din textul căruia reproducem: „...Războiul mondial a scos la iveală principiul social atât de creștinesc că fiecare popor are pe viitor dreptul a dispune liber asupra sortii sale. Noi, subsemnații episcopi ai Bisericii ortodoxe române și greco-catolice române avem ferma convingere, că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești suntem, pretind ca un categoric imperativ, înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru. Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei. Drept aceia declarăm că: recunoaștem Marele Consiliu Național Român de reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați - ca fii credincioși ai națiunii noastre - a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”³⁸.

Astfel, se pregătea convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, unde printre reprezentanții cercurilor electorale ca „bărbați de încredere” ai comunităților românești – așa cum figurau pe actele credenționale- vor participa și fruntașii bisericilor române. În calitatea sa de deputat de drept în cadrul Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918, dar și ca vicepreședinte al Partidului Național Român, Miron Cristea va ține un memorabil discurs, alături de alți mari oratori, din care redăm: „După 52 luni de uriașe jertfe și de mult sânge românesc vărsat în lupte crunte, a biruit sfânta și biruitoarea poruncă din solia

³⁷ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916- 1919*, ed.II, vol. I, București, 1927, p.179-180.

³⁸ *Lumina*, Caransebeș, 1918, nr.45, 18/1 Decembrie; vezi și publicația *Drapelul XVIII*, 1918, nr.121, 13/26 noiembrie.

puternicului... Willson: „Tot poporul trebuie să aibă libertatea a fi stăpân pe sine și a-și croi singur viitorul și soarta”. Ca să ne folosim și noi românii din Transilvania și Ungaria de dreptul cuprins în acest evanghelic principiu, am venit la această istorică măreață adunare națională în străvechea Alba Iulia... și nu ne putem gândi la altceva decât la aceea ce au hotărât și făcut frații noștri din Basarabia și Bucovina, adică la Unirea cu scumpa noastră Românie, alipindu-i întreg pământul strămoșesc... Numai din unirea tuturor românilor de pretutindeni vor putea răsări astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenirii... Ceasul deschiderii a sosit... Carpații sunt și trebuie să rămână pe viitor inima României, dar simțesc că astăzi prin glasul unanim al mulțimii celei mari, vom deschide larg și pentru totdeauna porțile Carpaților ca să poată pulsa prin arterele lor cea mai caldă viață românească”³⁹. Un discurs la fel de important a fost ținut și de episcopul greco-catolic Iuliu Hosu. După cum se cunoaște, Rezoluția Unirii a fost înmănată regelui întregitor Ferdinand de o delegație din care făceau parte Miron Cristea, Iuliu Hosu, V. Goldiș, Al. Vaida-Voievod și Caius Brediceanu. Pentru meritele de care a dat dovadă în lupta sa pe tărâm bisericesc, cultural, școlar și implicit național, Miron Cristea a fost ales la 31 decembrie 1919 mitropolit primat al României Mari, iar la 2 februarie 1925 prim patriarh.

*

În loc de încheiere, revenind la discursul clerical și cultural al lui Miron Cristea (însușind predici, pastorale, cuvântări, conferințe, epistole, apeluri, texte de rugăciune, articole sau cărți scrise etc.) cădem de acord cu alți autori că acesta „este generativ, arhiereul probând desfășurarea în evantai a ideaticii și afectivității, având ca centre tensionale: fervoarea temei, demnitatea atitudinii, claritatea pledoariei, reflecția ontologică, fluiditatea argumentelor, limbajul pilduitor, prestanța analogiilor, percepția efectului în compartimentul interlocutorului, sobrietatea relatării ca efect al depășirii contingentului, a locurilor comune”⁴⁰. Comprehensiunea tematică și abilitatea rostirii îi susțin discursului seninătatea și trăinicia, firescul și prestanța cu totul superioară- cum va aprecia savantul Nicolae Iorga mai târziu, acesta fiind impresionat de „caracterul de realitate practică” și de „caracterul de înțelepciune religioasă cu totul modernă”⁴¹ care-l caracteriza pe Elie Miron Cristea.

BIBLIOGRAPHY:

- Abrudeanu, Rusu Ion, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea, înaltregent. Omul și faptele*, vol. I, București, Ed. Cartea Românească, 1929
 Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed. Humanitas, 2005
 Idem, *Două secole de mitologie națională*, București, Ed. Humanitas, 2005

³⁹ Vezi ****Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Ed. Dacia Traiană, București, 1943, p. 126-128.

⁴⁰ Valentin Marica, *lucr.cit.*, p. 28

⁴¹ *Ibidem*, apud Nicolae Iorga, articol din „Neamul Românesc”, nr. 1927, 7 septembrie 1920, reprodus ca prefață la *Pastorale predici și cuvântări*, vol. al IV-lea, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938. Pentru o mai completă edificare în ce privește stilistica discursurilor, a se vedea și: Elie Miron Cristea, *Cuvântări și predici ale unui tânăr teolog, mai târziu cleric român în țară sub stăpânire străină (1898-1909)*, vol. I, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1928; Idem, *Pastorale și cuvântări ale unui episcop român în țară sub stăpânire străină*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1923; Idem, *Pastorale predici și cuvântări*, vol. al V-lea, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938.

- Cristea, Elie, *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme - colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Tiparul Tipografiei Archidiecezane, Sibiu, 1901
- Cristea, Elie Miron, *Iconografia și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene*, Sibiu, 1905
- Idem, *Pastorale și cuvântări ale unui episcop român în țară sub stăpânire străină*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1923
- Idem, *Cuvântări și predici ale unui tânăr teolog, mai târziu cleric român în țară sub stăpânire străină (1898-1909)*, vol. I, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1928
- Idem, *Pastorale predici și cuvântări*, vol. al IV-lea, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938
- Idem, *Pastorale predici și cuvântări*, vol. al V-lea, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938
- Datcu, Iordan, Stroiescu, S.C, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979
- Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania (1846-1873)*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1995
- ****Istoria Românilor*, tratat, Academia Română, vol VII, tom II, București, Ed. Enciclopedică, 2003
- Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916- 1919*, ed.II, vol. I, București, 1927, p.179-180
- Marc, Dorel, „Publicistica de debut a lui Elie (Miron) Cristea și mediul cultural-școlar năsăudean. Preocupări etno-folclorice”, în „*Revista Bistriței*”, XXI/2, Bistrița Năsăud, 2007, p. 127-139.
- Idem, „Restituiri ale valorilor patrimoniului etnologic imaterial: proverbele și zicătoarele culese de Elie (Miron) Cristea din Toplița Română”, în “*Studii și comunicări de etnologie*”, Academia Română, Institutul de cercetări socio-umane Sibiu, Tomul XXIV, 2010, p. 59-72
- ****Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Ed. Dacia Traiană, București, 1943
- Marica, Valentin, ”Miron Cristea-stilistica discursului”, în „*Sangidava*”, nr. 1, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007, p. 26-30
- Moldovan, Ilie, „Cărțile de slujbă transilvănene, factor de unitate națională”, în *Contribuții transilvănene la teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, p. 222-245
- Nistru-Țigănuș, Virgil, „Elemente ale poeziei discursului creștin în opera părintelui patriarh dr. Miron Cristea”, în „*Sangidava*”, nr. 1, Fundația culturală „Miron Cristea” Toplița, Centrul Cultural Toplița, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007, p. 104-109
- Idem, „Metafore eminesciene în interpretarea Patriarhului dr. Elie Miron Cristea și a Î.P.S. Bartolomeu Anania”, în „*Sangidava*”, nr. 1, Fundația culturală „Miron Cristea” Toplița, Centrul Cultural Toplița, Ed. Ardealul, Târgu-Mureș, 2007, p.16-21
- Plămădeală, Antonie, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, Ed. Minerva, București, 1984
- Idem, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) – după documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986
- Șandru, Ilie, Borda, Valentin, (colab. Marc, Dorel, Lăcătușu, Ioan), *Un nume pentru istorie- Patriarhul Elie Miron Cristea*, Casa de Editură Petru Maior, Tg. Mureș, 1998
- Periodice:

„*Drapelul*” XVIII, 1918, nr.121, 13/26 noiembrie

„*Foaia diecezană*”, Caransebeș, XXIV, 1914, nr.1

„*Luceafărul*”, nr. 10, 1910

„*Lumina*”, Caransebeș, 1918, nr.45, 18/1 Decembrie

„*Telegraful Român*”, numerele: 119, 120, 121/1897; 37/1898; 134-135 /1904